

Munisa KOVAČEVIĆ, prof.

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK

Melisa ŽIŠKO, prof.

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa TK

JEVREJSKO GROBLJE U TUZLI

Apstrakt: *Jevrejsko groblje u Tuzli osnovano je krajem 19 stoljeća. Korišteno je od strane jevrejske općine koja je jedinstvena po tome što nije podijeljena na sefardsku i aškenasku. Dakle, groblje su koristili, i dalje koriste, i sefardi i aškenazi. Groblje je smješteno na uzbrdici iznad šetališta Slana Banja i kompleksa Panonskih jezera. Ograđeno je betonskim stubovima i žicom, koje na mjestima više nema. Pored ljudskog faktora (neredovnog održavanja groblja) do uništenja određenog broja grobnica dovelo je i pomjeranje tla.*

U ovom radu dati su podaci o nadgrobnim spomenicima - njih 161 kao vrijednom kulturno-historijskom naslijeđu, kao i opis svakog nadgrobnjaka pojedinačno sa imenima pokojnika, izgledu nadgrobnjaka i motivima na njima.

Ključne riječi: *Jevrejsko groblje, Tuzla, spomenik, kulturno-historijsko naslijeđe, nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine.*

UVODNE NAPOMENE

Prisustvo jevrejskog naroda u BiH, odnosno Jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini na osnovu pisanih izvora/dokumenata datira od 16. stoljeća. Prvi pisani dokument koji govori o Jevrejima u Sarajevu potiče iz 1565. godine.

Krajem 15. stoljeća španski vladari počeli su rat protiv svih nehrišćanskih stanovnika Pirinejskog poluostrva, što je primoralo muslimane i Jevreje da napuste svoje domove. Izdat je edikt kojim se naredilo svim

Jevrejima da napuste Španiju u roku od četiri slijedeća mjeseca. Od tog progona iz Španije 1492. godine započela su lutanja Jevreja po Evropi.

Tako su početkom 16. stoljeća neki od njih došli na prostore BiH, koja je tada bila u sklopu Osmanlijskog carstva. Osmanlijski sultan ponudio je jevrejskim doseljenicima gostoprimstvo u BiH. U vrijeme osmanlijske vlasti, Jevreji su imali dobar položaj. Pravni i društveni položaj Jevreja u BiH nije se razlikovao od položaja Jevreja nastanjenih po drugim gradovima Osmanskog carstva. Svoje porodične, bračne, nasljedne i druge imovinsko - pravne poslove Jevreji su rješavali pred svojim vjerskim starješinom, dok su u agrarno - pravnim stvarima odgovarali isključivo pred kadijom. Osmanski izvori pokazuju da su Jevreji od svog dolaska u Bosnu mogli slobodno vršiti svoje vjerske obrede.

Uporedo sa brzim razvojem trgovine, bilježi se i ubrzan dolazak Jevreja (Sefarda) sa porodicama sa juga u Bosnu, čime njihov broj postaje daleko veći.

Austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine dovela je velike promjene u BiH kako na privrednom, ekonomskom i kulturnom, tako i na političkom planu. Bio je to dobar podstrek za nova doseljavanja Jevreja u BiH. Njihove prethodnice u prvi mah dolaze sa austrougarskom vojskom. Njihovo doseljavanje (aškenaski Jevreji) iz različitih krajeva Monarhije je trajalo i decenijama poslije 1878. godine.

Jevreji su se našli među onima koji su u BiH podigli nova privredna postrojenja, otvorili škole i druge kulturne ustanove i društva.

Mjesto	1879	1885	1895	1910	1879–1910
Sarajevo	3.747	4.431	5.858	8.450	+4703; +126,00%
Banja Luka	187	327	336	421	+234; +125,00%
Bihać	72	134	128	165	+93; +129,00
Sanski Most	-	6	38	56	+ 56%
Bos. Gradiška	3	23	41	24	+21; +700,00
Derventa	30	128	109	136	+106; +353,30
Bos. Brod	52	62	85	163	+111; +21,16%
Prijedor	5	30	26	44	+ 39; +780,00
Doboj	13	18	46	101	+88; +676,90
Jajce	3	16	57	81	+78; + 2.600,00
Visoko	38	147	145	186	+ 148; +126,30
Višegrad	37	145	177	265	+128; +345,95
Tuzla	17	134	360	348	+331; +1.950,00
Brčko	46	135	189	182	+136; +295,00
Bjeljina	149	293	306	429	+280; +187,90
Travnik	347	425	426	472	+598; +159,90
Zenica	48	120	176	294	+246; +512,50
Mostar	35	98	164	254	+219; +625,70
Zvornik	50	138	125	148	+98; +196,00

Jevreji u većim gradovima BiH 1879-1910.

Jevreji, kao većinom gradsko stanovništvo, koncentrišu se u četiri vodeća grada u Bosni: Sarajevu, Travniku, Banjoj Luci i Bijeljini. Iz tih mjesta daljnjim privrednim razvojem se postepeno šire.

Prema rezultatima urbanizacije 1879–1910. i promjena u pogledu ukupne strukture seoskog i gradskog stanovništva, Jevreji se ističu prvenstveno kao gradski element, sa 93,66% gradskog i 6,34% seoskog stanovništva u odnosu na ukupan broj stanovništva u BiH.

U razdoblju od 1933. do 1940. godine dešava se novi priliv Jevreja koji su bježali od nacističkih vlasti. Za to vrijeme Jevreji na prostoru Bosne i Hercegovine žive sa svim pravima koje su imali i u ranijim periodima.

Formiranjem NDH označen je početak nove politike prema BiH. Pripadnici su bili, po ugledu na nacističke, fanatični antisemiti, odani ideji genocidnog Trećeg Rajha, te je zbog toga politika prema Jevrejima u BiH se znatno izmjenila. Položaj Jevreja u tom periodu je bio jako težak.

Pred Drugi svjetski rat u BiH je bilo 20 jevrejskih općina, koje su brojale oko 14500 članova.¹ Taj broj je uveliko smanjen tokom Drugog svjetskog rata, kada je došlo do masovnog progona i ubijanja Jevreja. Čak 70% Jevreja stradalo je u tim progonima.

Procjenjuje se da danas u BiH živi oko 1.100 Jevreja. Jedina stvarno aktivna zajednica je u Sarajevu, a jevrejske opštine postoje i u Banjoj Luci, Doboju, Tuzli, Mostaru i Zenici.

JEVREJI U TUZLI

Za vrijeme austrougarske uprave 1879. godine u Tuzli je živjelo 17 Jevreja Sefarda koji su imali svoju općinu i sinagogu. Prema zvaničnim podacima popisa stanovništva dobijamo pregled broja jevrejskog stanovništva Tuzle po godinama:

Godina	1879	1885	1895	1910	1921	1931	1941
Broj	17	134	360	268	470	330	321

Specifičnost u formiranju Jevrejske općine u Tuzli se razlikovala od ostalih općina po tome što je imala veću brojnost Aškenaza, nego Sefarda. Sefardi su Jevreji Španije, Portugala, Sjeverne Afrike i Bliskog Istoka. Pridjev

¹ Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini, Izvještaj Vijeća nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine o položaju nacionalnih manjina 2010.-2015. Sarajevo, 2015.

„sefardski“ izveden je iz hebrejske riječi „Sefardu“, koja se odnosi na Španiju. Aškenazi su Jevreji, čiji preci potiču iz Sjeverne, Srednje ili Istočne Evrope. U srednjovjekovnoj rabinskoj književnosti pojam „Aškenaz“ počeo se primjenjivati za Njemačku. Ova podjela uvjetovala je osnivanje dvije Jevrejske općine sa posebnim hramovima od kojih se jedan (sefardski) nalazio u današnjoj Jevrejskoj ulici izgrađena 1901-1904. godine, kasnije srušena 1942. godine, a drugi (aškenaski) u Klosterskoj ulici.

Nakon 1879. godine, kako je zabilježeno, jevreji Aškenazi naseljavaju prostor Tuzle, osnivaju svoju općinu i grade novu sinagogu. U vrijeme Prvog svjetskog rata, aškenaska općina imala je 400 članova, a sefardska 120 članova. Od 1985. do 1941. godine u Tuzli je rođeno 470 Jevreja. Tokom Drugog svjetskog rata većina tuzlanskih Jevreja odvedena je i usmrćena u fašističkim logorima. Malobrojni preživjeli priključili su se partizanskim jedinicama.

*Jevrejska sinagoga u Tuzli (1906. - 1941.)
Photo: preuzeto iz monografije o Tuzli*

Iako su postojale dvije jevrejske općine i dvije sinagoge, Jevreji Tuzle su imali zajedničko groblje. Ovo groblje je formirano krajem 19. stoljeća na lokalitetu Borić. Ono je jedno od tri u Bosni i Hercegovini i predstavlja jako vrijedan kulturno-historijski spomenik.

Cjelokupni privredno-ekonomski i društveni proces jačanja i razvoja Bosne i Hercegovine, a samim time i Tuzle, od dolaska Austrougarske uprave dali su i jevreji. U Tuzli se otvaraju brojni proizvodni pogoni, zanatske radionice, trgovine. Od istaknutih jevrejskih porodica treba pomenuti porodice: Lisska, Laufer, Herman, Rajner, Šlezinger, Finci i drugi.

Mortiz Lisska i advokat Maks Laufer imali su funkciju vijećnika u gradskom vijeću. Mortiz Lisska je bio vlasnik nekoliko pilana u okolini Tuzle, kao i počasni član jevreske općine.

Treba pomenuti i članove jevreske zajednice koji su učestvovali u antifašističkim pokretima omladinaca, kao i određeni broj djevojaka i žena. Rahela Albahari koja je po završetku Farmaceutskog fakulteta radila u apoteci dopremala je sanitetski materijal do partizanskih odreda. Odvedena je u logor 1942. godine, te ubrzo i pogubljena. Zatim, Regina Herman kao bolničarka bila je u partizanskim redovima, te je uhapšena, odvedena u logor i ubijena. Estera Klimpl je bila u antifašističkom pokretu omladine u Tuzli. Godine 1943. sa ocem i bratom odvedena je u logor gdje je ubijena. Frida Laufer bila je članica antifašističkog pokreta u Tuzli, kada je zajedno sa zaručnikom Enverom Šiljkom zarobljena, ubrzo su i ubijeni. Danas jedan most u Tuzli nosi njihova imena, a mladi Tuzle sjećanjem na njihovu veliku ljubav na navedeni most postavljaju katanice, te ključ bacaju u vodu.

Današnji broj Jevreja u Tuzli, što Sefarda što Aškenaza je znatno manji. Ova jevrejska općina u Tuzli sa predsjednicom Marinom Rajner broji danas oko 130 članova iz Tuzle, Brčkog, Kladnja, Lukavca.

JEVREJSKO GROBLJE U TUZLI

Jevreji svoja groblja smatraju svetim mjestima nazivajući ih kućom grobova, kućom života, kućom vječnosti. Orijentacija pokojnika usmjerena je glavom prema istoku - Jeruzalemu i brdu Cion. Običaj da se groblje ogradi i da se označi grob vodeće, značajne ličnosti uvjetovan je time da je u njemu već sahranjeno više članova zajednice. Nadgrobni spomenik se postavlja po isteku ŠIVA (sedam dana), ŠELOŠIM (trideset dana) ili nakon dvanaest mjeseci poslije smrti sahranjene osobe. Za Jevreje je karakteristično i "sahranjivanje" oštećenih i dotrajalih knjiga i spisa tzv. GENIZE, što nije zabilježeno na ovom groblju.

Jevrejsko groblje u Tuzli nalazi se na lokalitetu Borić na uzbrdici iznad šetališta Slana banja. Groblje se prostire na površini od 2767 m², k.č. 2474 KO Tuzla II sa ukupno 161 grobnicom zaključeno sa 2017. godinom.

Ustanovljeno je da trenutno stanje u kojem se groblje nalazi, nije zadovoljavajuće. Neredovno održavanje i sanacija grobnica dovela je do rušenja i uništenja ovog kulturno-historijskog dobra. Svakako, pored ljudskog faktora i njegovog nemara, do uništenja pojedinih grobnica dovelo je i pomjeranje tla.

Jevrejsko groblje 17.08.2017.

Na groblju su evidentirane grobnice koje datiraju sa kraja 19. stoljeća (godine: 1868, 1892, 1893, 1894, 1896, 1897). Zabilježen je natpis na grobnici koji je pisan njemačkim jezikom: „Hier ruht Regina Kobsa geb. *.*.1846. gest. 12.7.1892.“, zatim grobnica Ettel Tischler (rođ. Werner) 23.7.1897. godine. Također, imamo i četiri grobnice koje datiraju sa kraja 19. stoljeća, Marie

Lainratt 1893., porodična grobnica iz 1894., Rina T. 1896. i grobnica sa natpisom na njemačkom iz 1898. godine. Zabilježene su tri grobnice sa hebrejskim godinama: 5653 AM, 5654 AM i 5681 AM. Na najnovijoj grobnici zapisana je 2017. godina.

Grobnica Aron Schonwald (78 godina) 03.01.1925.

Grobnica Mazalta Aron Schonwald rođ. Pinto (78 godina) 30.12.1940.

Prezimana evidentirana terenskim istraživanjem, a koja se mogu pročitati na nadgrobnjacima su: Tischler, Hajon, Gottlieb, Thau, Selinger, Finci, Hausler Zierin, Ajzenštajn (Eisenstein), Abidinović, Kljaić, Klimpl, Prcić, Weiss, Blam, Fischer, Landesman, Kohn, Schnurmacher, Mukić, Schenwalo, Wasserstein, Reisberg, Čunc, Pleciti, Mazalta, Rajner, Holzman, Lowy, Fischhof, Goldschmidt, Muhanović, Schossberger, Schonwald, Salom, Kovačević, Blatt, Scheinberger, Reich, Lichtner, Kehlmann, Braun, Nagel, Tinjić, Lobl, Kobsa, Ungar, Lainratt, Schonwald, Pollak, Schabike, Papo, Finci, Majerović, Feldmann, Bohm, Salom, Altarac, Paočić, Laufer, Abinen, Altarac, Rosenspitz, Schonwald, Lobel, Griesz, Friedmann, Bararon, Fridman, Leinci, Guttmann, Karger, Pesach, Schossberger, Berger, Herman, Katz, Finci, Schwarzberg, Blatt, Danon.

U augustu 2018. godine na sjednici Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Grad Tuzla je dobio 16. po redu nacionalni spomenik, Jevrejsko groblje koji je ujedno i 49. na području Tuzlanskog kantona.

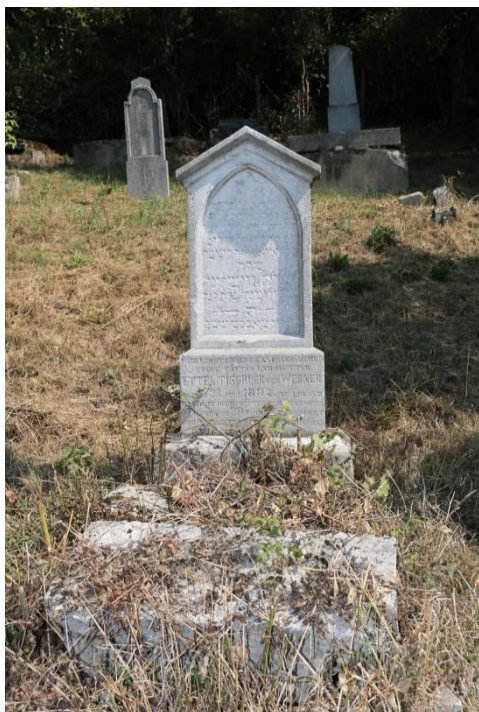
OPIS DOBRA- JEVREJSKO GROBLJE U TUZLI²

Terenskim istraživanjem ustanovljeno je stvarno stanje groblja (161 grobnica). Dosta grobnica i nadgrobnih spomenika je uništeno, oboreno,

² Izvještaji sa terena od 17., 18. i 22. 8. 2017. godine (Arhiva Zavoda)

polomljeno. Natpisi na istim su teško vidljivi i/ili uništeni. Groblje je i dalje aktivno.

1. Nadgrobnni spomenik, oštećen, polomljen, nema vidljivog natpisa, nalazi se na samom ulazu u groblje (kod ulazne kapije)
2. Nadgrobnni spomenik, sljemenast završetak, betonska grobnica, oštećeno, ime: Ettl Tischler (rođ. Werner) 23.7.1897. (29 godina)
3. Nadgrobnni spomenik, oštećena grobnica, Samuel Hajon 10.7.1918. – ??9.1918.

4. Očuvana grobnica, Rufka-Rut Hajon 19.6.1924. – 12.7.1930.
5. Nadgrobnni spomenik, vidljivo ime Emanuel Gottlieb
6. Grobnica, jako oštećena (do grobnice br. 3)
7. Grobnica u obliku sanduka, napukla, natpis nije vidljiv
8. Dupla / porodična grobnica, spomenik u obliku obeliska, imena: Josip Thau (1918.) i Henriette Thau (1933.)
9. Grobnica u obliku sanduka, oštećena, nema vidljivog natpisa
10. Prevrnuti obelisk manjih dimenzija, Terese Selinger (3 godine) 27.7.1913.
11. Spomenik u vidu ploče, Neti Finci 26.5.1904 - 14.??9.1913., natpis „Lahka joj zemlja“
12. Nadgrobnni spomenik, Dora Hausler Zierin 27.7.1915.

13. Oštećena grobnica, utonula u zemlju, oštećena, nema vidljivog natpisa
14. Prevrnuti obelisk, oštećen, nema vidljivog natpisa
15. Zarasla grobnica, Jakob H..., godina nije vidljiva
16. Očuvana zatvorena grobnica, Milan Ajzenštajn (Eisenstein) 1887-1968.
17. Dupla / porodična grobnica, Stanka Abidinović (1993) i Ibrahim Abidinović (2012)
18. Dupla / porodična grobnica, Lenka Kljaić (rođ. Rosenberg) 1927-2008. i Aleksandra Kljaić (rezervisano mjesto)
19. Nadgrobnni spomenik, Abraham Klimpl, godina smrti nije vidljiva.
20. Spomenik u obliku Tore, sa strana ukrasni motivi; po dva cvijeta i loza. Spomenik je urađen u vidu svitka koji predstavlja svetu knjigu Toru. Nema vidljivog natpisa.
21. Ostaci nadgrobnog spomenika uz drvo oraha.
22. Betonska grobnica, nakrivljena, uz nju se nalazi drveno obilježje Ibrahim Abidinović 1922-2012., nalazi se pored stabla oraha.
23. Dupla / porodična grobnica novijeg perioda, napravljena od mermera, Esad Prcić 1939-2016. i Radmila Prcić (rezervisano mjesto).
24. Zatvorena grobnica sa obeliskom, korijen drveta izdigao ploču grobnice, Dezso Weiss 1917.
25. Nadgrobnni spomenik, natpis na hebrejskom i njemačkom jeziku, Adolf Blam (25 godina) 30.4.1915.
26. Obelisk, prevrnut, natpis na hebrejskom i njemačkom jeziku, Serena Fischer 1912.
27. Dupla / porodična grobnica, uništena, zarasla
28. Betonski sarkofag, jako oštećen, dužina sarkofaga 170 cm, natpis na hebrejskom, vidljiva godina 5671 AM
29. Nadgrobnni spomenik, Josef Landesman (2 godine) 11.7.1094-08.3.1906.
30. Betonski obelisk, vidljivo prezime Fischer, ostatak natpisa nije vidljiv.
31. Mermerni obelisk, natpis na hebrejskom i njemačkom, Salamon Kohn 1845.-1908.
32. Obelisk rađen od crnog mermera, polomljen, Josef Schnurmacher (47 godina) 7.7.1908.
33. Betonski obelisk, srušen, nema vidljivog natpisa
34. Nadgrobnni spomenik sa natpisom na hebrejskom
35. Uništena grobnica
36. Nadgrobnni spomenik novije izrade, Džemila Mukić 1932-2015.
37. Uništena grobnica
38. Betonska grobnica sa prevaljenim obeliskom, Regina Schenwalo

39. Dupla/porodična grobnica sa betonskim spomenikom, dva motiva vrbe, motiv sunca i sunčevih zraka, motiv grba, natpis na hebrejskom i njemačkom, visina: 145 cm, širina: 90 cm, debljina: 15 cm Elieser Wasserstein i Mirl Wasserstein 18.2.1911.
40. Dupla /porodična grobnica novije izrade, natpis: „Rođena Mazal Matilda Medina udata Prcić Razija 1923-2001.“
41. Nadgrobni spomenik sa natpisom na hebrejskom.
42. Nadgrobni spomenik, Vilm Reisberg, natpis na hebrejskom, godina nije vidljiva.
43. Dupla/porodična grobnica od crnog mermera novije izrade, Čunc B. Abraham 1894.-1970. i Čunc Terezija 1903-1982.
44. Uništena grobnica sa srušenim obeliskom opasana željeznom ogradom
45. Nadgrobni spomenik, Tereza Pleciti 1905-1980.
46. Nadgrobni spomenik, Mačoro Mazalta rođ. Katan 1888-1960.
47. Dupla /porodična grobnica, prim. dr. Egon Rajner 1912-1976. i Rajner (Proščaligin) Irina 1926-1995.
48. Dupla/porodična grobnica, nedostaje jedan obelisk, a na drugom (crnom) pored motiva vrbe vidljivo je ime Albert Holzman 1896-1921.
49. Nadgrobni spomenik, Ludvig Lowy, godina nije vidljiva.
50. Grobnica sa obeliskom, natpis na hebrejskom i njemačkom, motiv vrbe, vidljivo ime Ludwig Holzman 1853-1922.
51. Obelisk od crnog mermera, natpis na hebrejskom i njemačkom, motiv vrbe, Serafine (rođ. Nagel) Fischhof (21 godina) 5.8.1918.
52. Mali sarkofag, nema vidljivog natpisa, utonuo u zemlju
53. Obelisk, natpis na hebrejskom i njemačkom, Emilie Wasserstein 1927.
54. Nadgrobni spomenik sa natpisom na hebrejskom i njemačkom, prisutan motiv vrbe, Pinkas Wasserstein 1870-1917.
55. Polomljen nadgrobni spomenik
56. Obelisk, natpis na hebrejskom i njemačkom, motiv ruku, Moriz A. (48 godina) 1919.
57. Nadgrobni spomenik, Karolina Klimpl, uočljiv motiv vrbe, godina nije vidljiva
58. Obelisk, natpis na hebrejskom i bosanskom, Fani (rođ. Kronberger) Goldschmidt (64 godine) 17.2.1924.
59. Uništena grobnica, pomjerena ploča
60. Uništena grobnica
61. Dupla/porodična grobnica, Marica Muhanović 1909-1962.

62. Obelisk od crnog mermera, prisutan motiv vrbe, natpis na hebrejskom i njemačkom jeziku, Rosalie Schossberger (rođ. Almoslino) 20.12.1856-29.6.1903.
63. Betonska grobnica sa dvije ploče (prednja i zadnja), iznad ploča se nalaze dva stuba koja podsjećaju na tornjeve na kojima se nalazi još jedna ploča. Natpis na prednjoj ploči ispisan je na hebrejskom i vidljiv je motiv Davidove zvijezde, dok je natpis na zadnjoj ispisan na bosanskom jeziku. Visina spomenika iznosi cca. 260 cm. Regina Papo Schonwald, 1918.
64. Trostruka/porodična betonska grobnica sa pločom. Salomon D. Salom 1914-1975., Dragica S. Salom 1911-2007, Rafo T. Kovačević 1927-2011.
65. Zatvorena grobnica sa obeliskom, natpis pisan na njemačkom jeziku, prisutan motiv vrbe, Rudolf Blatt 30.6.1899-18.2.1901
66. Nadgrobni spomenik sa natpisom na hebrejskom i njemačkom jeziku, prisutan motiv vrbe, Katharina Scheinberger (72 godine) 24.11.1904.
67. Zatvorena grobnica sa dva željezna držača kod nožnog dijela. Natpis teško vidljiv.
68. Slomljeni obelisk, natpis teško vidljiv.
69. Zatvorena grobnica sa obeliskom, oštećena, natpis na hebrejskom i njemačkom, Johanna Reich 1919.
70. Obelisk od crnog mermera, natpis na hebrejskom i bosanskom, Hermina Breiner (rođ. Lichtner) 24.1.1883-10.7.1926.
71. Oštećen obelisk, natpis na njemačkom jeziku, Jakob Kehlmann 8.12.1843-17.7.1902.
72. Oštećena grobnica, srušen obelisk, natpis na hebrejskom i njemačkom, godina nije vidljiva, ime: Nanette Braun.
73. Srušen obelisk, vidljiv natpis na hebrejskom, ime i godina nisu vidljivi.
74. Srušen obelisk, natpis na njemačkom, Anna Nagel 1837-1900.

75. Zatvorena grobnica, nema vidljivog natpisa.
76. Uništena grobnica.
77. Nadgrobni spomenik, prisutan motiv vrbe, Rina T. 1856-1896.
78. Ostatak nadgrobnog spomenika
79. Dupla/porodična grobnica, obelisk i spomen ploča (1894., natpisi na hebrejskom i njemačkom).
80. Porodična grobnica (pet spomenika): a) prisutan motiv vrbe, godina 1868.?.; b) ostatak spomenika; c) ostatak spomenika; d) prevrnut spomenik, e) obelisk sa natpisom na hebrejskom, stihovi na njemačkom.
81. Porodična grobnica (dva spomenika): a) natpis na hebrejskom i njemačkom, Hulda F.; b) prevrnuta ploča (vjеровatno spomenik za dvije osobe)
82. Sarkofag, natpis na hebrejskom
83. Grobnica iz novijeg perioda, Tinjić Tereza rođ. Lobl 1917-2007. i Tinjić Sultanija 1938-2006.
84. Obelisk, natpis na hebrejskom i bosanskom, Isak Lobl 26.9.1921.
85. Grobnica bez ploče.
86. Zatvorena grobnica sa ostatkom obeliska (samo postolje), nema vidljivog natpisa.
87. Sarkofag, natpis na hebrejskom, 5681 AM.
88. Sarkofag, oštećen natpis na hebrejskom.
89. Nadgrobni spomenik, natpis na njemačkom, ime nije vidljivo, 1865-1898.
90. Nadgrobni spomenik, natpis na hebrejskom, ime i godina nisu vidljivi

91. Nadgrobni spomenik, natpis na njemačkom, Regina Kobsa 1846-1892.

92. Zatvorena grobnica, natpis na hebrejskom i njemačkom, Moritz Ungar 26. Szivon 5653.
93. Nadgrobni spomenik, motiv vrbe, natpis na hebrejskom, Marie Lainratt 1893.
94. Ostatak spomenika.
95. Nadgrobni spomenik, natpis na hebrejskom, motiv vrbe.
96. Nadgrobni spomenik, natpis na njemačkom, motiv Davidove zvijezde, vidljivo prezime Schonwald, godina rođenja 1895., a godina smrti nije vidljiva.
97. Obelisk, motiv vrbe, natpis na hebrejskom i njemačkom, Fed Pollak 1901.
98. Ostatak sarkofaga, jako oštećen.
99. Sarkofag, nema vidljivog natpisa.
100. Zatvorena grobnica, nema ploče.
101. Sarkofag, oštećen, nema vidljivog natpisa.
102. Srušen obelisk, natpis na hebrejskom i njemačkom, Chaim Schabike? 1877-1919.
103. Sarkofag, obnovljen, natpis na hebrejskom.
104. Sarkofag, obnovljen, natpis teško vidljiv, vidljivo prezime Papo.
105. Zatvorena grobnica, natpis na hebrejskom i bosanskom, Boena Papo 1882-1930.
106. Zatvorena grobnica, natpis na hebrejskom, motiv vrbe.
107. Nadgrobni spomenik, natpis oštećen, nije vidljivo ime ni godina.
108. Zatvorena grobnica, oštećen natpis.
109. Sarkofag, natpis na hebrejskom, ime i godina nisu vidljivi.
110. Zatvorena dupla/porodična grobnica, oštećena, nema podataka.
111. Zatvorena grobnica, jako oštećena, natpis na hebrejskom i bosanskom, motiv Davidove zvijezde, Josef M. Finci 1924.
112. Zatvorena grobnica, natpis na bosanskom, Jozef Majerović 1933-1946.
113. Nadgrobni spomenik, natpis na hebrejskom i njemačkom, Fanny Feldmann rođ Pollak 5654 AM.
114. Nadgrobni spomenik, natpis na njemačkom, vidljivo prezime Bohm i godina 1903.
115. Zatvorena dupla/porodična grobnica, oštećena, spomenik obnovljen (crni mermer), natpis na bosanskom i hebrejskom, Anton Nagel 1860-1931. i Johana Nagel 1866-1930.
116. Zatvorena grobnica, oštećena, motiv vrbe, natpis na hebrejskom i bosanskom, Isidor Salom (24 godine) 1917.
117. Zatvorena grobnica sa obeliskom, natpis na hebrejskom i njemačkom, godina nije vidljiva, Mose A. Salom.

118. Zatvorena grobnica, godina nije vidljiva, Albert Altarac.
119. Zatvorena grobnica, obelisk oboren, natpis na hebrejskom i bosanskom, Mirjama Salom 1969.
120. Zatvorena grobnica sa obeliskom, očuvana, natpis na hebrejskom i bosanskom, ime teško vidljivo, godina nije vidljiva.
121. Zatvorena grobnica sa obeliskom, veliki motiv Davidove zvijezde sa udubljenjem u sredini (vjerovatno za fotografiju), natpis teško vidljiv.
122. Zatvorena grobnica sa obeliskom, natpis na hebrejskom i vjerovatno bosanskom (teško vidljivo), ime i godina nije vidljiva.
123. Zatvorena betonska grobnica, jedan spomenik, bosanski natpis, Sarafina Paočić rođ. Laufer 1915-1992.
124. Zatvorena betonska grobnica, natpis na hebrejskom i njemačkom (vjerovatno) Josef Laufer 1931.
125. Zatvorena betonska grobnica, natpis na hebrejskom i njemačkom (vjerovatno) Herman Laufer 1938.
126. Zatvorena betonska grobnica, Salamon Abinen, godina smrti nije vidljiva, motiv Davidove zvijezde
127. Zatvorena betonska porodična grobnica novije izrade, ploča od crnog mermera, očuvana, motiv Davidove zvijezde, Aron Altarac 1909-1986., Renata Altarac 1921-1996.
128. Zatvorena betonska grobnica sa obeliskom, oštećena, motiv Davidove zvijezde, natpis na bosanskom, Salamon Altarac 1941.
129. Zatvorena betonska grobnica, jako oštećena, otvorena sa donje strane, nema vidljivog natpisa.

130. Nadgrobni spomenik, natpis na hebrejskom i njemačkom, Ignatz Rosenspitz 13.3.1924.

131. Grobnica oblika sfinge, natpis na hebrejskom i bosanskom, Aron Schonwald (78 godina) 3.1.1925.
132. Grobnica oblika sfinge, natpis na hebrejskom i bosanskom, Mazalta Aron Schonwald rođ. Pinto (78 godina) 30.12.1940.
133. Nadgrobnni spomenik, natpis na hebrejskom i bosanskom, Rebeka Lobel 15.10.1922. (5668 AM).
134. Nadgrobnni spomenik, natpis na hebrejskom i bosanskom, Jakob Lobel 15.10.1932. (5682 AM).
135. Oštećen sarkofag, nema vidljivog natpisa.
136. Oštećen sarkofag, nema vidljivog natpisa.
137. Zatvorena grobnica sa obeliskom, natpis na hebrejskom i bosanskom, Margita Griesz, godina nije vidljiva.
138. Nadgrobnni spomenik, natpis na hebrejskom i bosanskom ili njemačkom (teško vidljivo), M. Friedmann, godina nije vidljiva.
139. Oboren nadgrobnni spomenik, natpis nije vidljiv.
140. Nadgrobnni spomenik, natpis na hebrejskom i bosanskom, Juda Bararon 1909.
141. Zatvorena grobnica sa obeliskom, oštećena, zarasla, Wahrham, godina nije vidljiva.
142. Sarkofag, natpis na hebrejskom, nalazi se uz samu ogradu.
143. Zatvorena betonska porodična grobnica, spomen ploča obnovljena, Natan M. Fridman 1876-1951.; Gizela A. Fridman 1884-1971.; Leopold N. Fridman 1905-1984.

144. Zatvorena betonska dupla/porodična grobnica, jako oštećena, nema spomenika.
145. Zatvorena betonska grobnica, jako oštećena, nema spomenika.
146. Zatvorena betonska grobnica sa obeliskom (oboren), natpis na bosanskom, Nahama Leinci 10 Nisana 5701.
147. Zatvorena betonska grobnica sa obeliskom (oboren), jako oštećena, natpis na hebrejskom, ime i godina nisu vidljivi.
148. Zatvorena grobnica sa obeliskom, oštećena, natpis na hebrejskom i bosanskom Gusti Guttmann rođ. Wasserstein 18.9.1930.
149. Zatvorena dupla/porodična grobnica sa jednim obeliskom, Leopold Karger 1931.
150. Zatvorena dupla/porodična betonska grobnica, obelisk od crnog mermera (obnovljen), natpis na hebrejskom i bosanskom, Josef L. Pesach (55 godina) 13.2.1931.
151. Zatvorena grobnica, spomenik od crnog mermera, natpis na hebrejskom i njemačkom, Louis Schossberger 12.1.1856-13.7.1925.

152. Zatvorena grobnica sa obeliskom, Aron Berger, natpis teško vidljiv
153. Zatvorena dupla / porodična grobnica sa dva obnovljena obeliska, natpis na hebrejskom, njemačkom i bosanskom, Ing. Julius Berger (građevinski inšpektor) 28.9.1861-19.6.1931.; Emma Berger rođ. Fleissig 1868-1938.

154. Zatvorena grobnica od crnog mermera, spomen ploča polomljena, natpis na hebrejskom i bosanskom, Laura Herman rođ. Landau (73 godine) 22.4.1932. (16. Nisan 5692).
155. Velika zatvorena grobnica sa velikim spomenikom od crnog mermera, natpis na hebrejskom i bosanskom, motiv ruku koje obrazuju trougao, MED.UNIV. Dr. Josef Katz 1864-1932.
156. Zatvorena grobnica od crnog mermera, spomen ploča oborena i polomljena, natpis na hebrejskom i bosanskom, Josef M. Finci 07.3.1866 - 05.7.1933.
157. Porodična grobnica, vjerovatno pet spomenika, svih pet oboreno u grobnicu, natpisi nisu vidljivi, jako oštećena.
158. Zatvorena dupla/porodična betonska grobnica, spomenik od crnog mermera, natpis na hebrejskom i bosanskom, Johan Schwarzberg 1884-1934.; Berta Schwarzberg rođ. Blatt 1893-1942 (logor Stara Gradiška).

159. Zatvorena dupla/porodična betonska grobnica, spomenik od crnog mermera, natpis na bosanskom, Eugenija Blatt rođ. Stern 1871-1941; Oskar Blatt 1909-1942 (Jasenovac).
160. Zatvorena dupla/porodična betonska grobnica, spomenik od crnog mermera, natpis na hebrejskom i bosanskom, Moise A. Danon 1895-1945.
161. Drveno obilježje, nova grobnica, Mirela Mukić 1978-2017.

ZAKLJUČAK

Neki od nadgrobnih spomenika po svojim ukupnim i pojedinačnim vrijednostima mogu se smatrati vrijednim i značajnim dobrima naslijeđa, te nam je cilj da se oni na adekvatan način zaštite i očuvaju. Važni su nadgrobnji spomenici sa karakterističnim graditeljskim elementima, obliku, natpisima i slično. Ovim istraživanjem želimo dokumentovati, zaštititi, te obnoviti navedeno groblje.

JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona ima Registre dobara kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa za svaku općinu i grad na području Tuzlanskog kantona. Od navedenih dobara izdvojili smo određena dobra naslijeđa koja se zbog svog kulturnog, historijskog, vjerskog ili umjetničkog značaja smatraju vrijednijim dobrom i iz navedenih razloga se izdvajaju od ostalih. Upravo za takva dobra smo podnijeli peticiju za proglašenje nacionalnim spomenikom. Takav je slučaj i sa Jevrejskim grobljem.

LITERATURA

- Izvještaji sa terena, arhiva Zavoda
- Leonard Valenta, Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini", Priručnik o kulturi, baštini i tradiciji nacionalnih manjina u BiH, OSCE BiH, 2009. godine
- Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini, Izvještaj Vijeća nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine o položaju nacionalnih manjina 2010.-2015. Sarajevo, 2015.
- Anisa Hasanhodžić, Rifet Rustemović, Tragom naših komšija: Jevreji u Bosni i Hercegovini, Institut za istoriju, Sarajevo, Sarajevo 2015.

Munisa KOVACEVIC, prof.

Institute for the Protection and Use of the Cultural, Historical and Natural Heritage of TC

Melisa ZISKO, prof.

Institute for the Protection and Use of the Cultural, Historical and Natural Heritage of TC

JEWISH CEMETERY IN TUZLA

Abstract: *The Jewish Cemetery in Tuzla was founded in the late 19th century. It is used by a Jewish municipality that is unique in that it is not divided into Sephardic and Ashkenazi. So the cemetery is used both the Sephardim and Ashkenazi. The cemetery is located on a hillside above the Slana Banja promenade and the Pannonian Lakes complex. It is enclosed by concrete columns and wire, which is no longer in place. In addition to the human factor (irregular maintenance of the cemetery), the displacement of a number of tombs also led to the displacement of the soil. This paper presents data on tombstones, 161 of them as valuable cultural and historical heritage, as well as a description of each tombstone individually with the names of the deceased, the appearance of the tombstones and their motifs.*

Keywords: *Jewish Cemetery, Tuzla, monument, cultural and historical heritage, national monument of Bosnia and Herzegovina.*

